

probos

● *Cultuurhistorie en bosbeheer anno 2010*

Het is precies acht jaar geleden dat Probos besloot zich in te gaan zetten om cultuurhistorie meer aandacht te geven in het bosbeheer. Na enkele jaren onderzoek verscheen in 2005 het boek 'Historische boselementen; geschiedenis, herkenning en beheer', hetgeen als het ware het startschot vormde voor het ontplooiën van een groot aantal activiteiten op dit vlak. Dit Bosbericht beschrijft in hoofdlijnen wat we de afgelopen jaren geleerd hebben.

2010 nr. 1

Cultuurhistorie en bosbeheer anno 2010

Toenemende aandacht voor cultuurhistorie

De aandacht voor bosgeschiedenis heeft de afgelopen decennia grote schommelingen vertoond. Zo is er bijvoorbeeld een opleving geweest in de tijd dat Historia Forestis van Jaap Buis verscheen. De aandacht voor bosgeschiedenis is echter nooit op grote schaal doorgetrokken naar het praktische bosbeheer. Sinds enige jaren is er onder bosbeheerders echter een toenemende aandacht voor bosgeschiedenis en het historisch erfgoed waar te nemen, waardoor cultuurhistorie langzaam maar zeker een volwassen bosfunctie wordt. Het genoemde boek en de daaropvolgende voorlichtingsactiviteiten van Probos, zoals een symposium, een groot aantal lezingen, artikelen en excursies, hebben daar hopelijk aan bijgedragen. Sinds die tijd zijn er bovendien door Probos en andere partijen meerdere onderzoeks- en voorbeeldprojecten uitgevoerd, waarmee nieuwe kennis is ontwikkeld voor de praktische toepassing van cultuurhistorie in het bosbeheer. Voorbeelden hiervan zijn: het onderzoeksproject West-Veluwe, waarin de waarde van de AHN-kaart (Actueel Hoogtebestand Nederland) voor boshistorische inventarisaties is onderzocht; het project Strubben-Kniphorstbos, waarin een zeer goede gebiedsinventarisatie is uitgevoerd en een beheer- en inrichting plan is ontwikkeld en de twee voorbeeldprojecten van Probos in Groesbeek en Dwingeloo. Bij deze laatste twee voorbeeldprojecten zijn via veldinventarisaties cultuurhistorische elementen in het bos in beeld gebracht, zijn er aanbevelingen gedaan voor het herstel en beheer van diverse elementen en is gewerkt aan (lokaal) draagvlak voor het onderwerp. In Groesbeek wordt voorjaar 2010 gestart met het 'opknappen'

van negen elementen die het landgoedkarakter versterken.

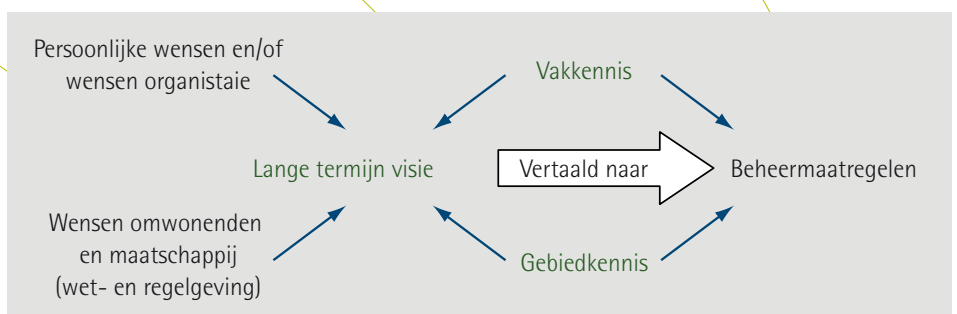
Goed bosbeheer

Om cultuurhistorie in het dagelijks bosbeheer een juiste plek te geven, is het eerst van belang goed bosbeheer voor het betreffende gebied te definiëren. In de visie van Probos is goed bosbeheer gebaseerd op drie peilers: (1) een lange termijn visie, (2) gebiedskennis en (3) vakkennis (figuur 1). De lange termijn visie is gebaseerd op de wensen van allerlei groepen uit de samenleving, op gebiedskennis en vakkennis (figuur 1). Op basis hiervan dienen keuzes gemaakt te worden voor het bosbezit, waarbij over het algemeen gestreefd wordt naar een goede balans tussen de verschillende bosfuncties. Als bosbeheer gebaseerd is op deze drie peilers is in principe nooit sprake van 'fout' bosbeheer, hooguit van 'ander' bosbeheer, omdat de betreffende personen andere keuzes maken op basis van dezelfde basisinformatie.

Gebiedskennis

Elke beheerder die aan de slag wil met cultuurhistorie zal eerst moeten weten wat zijn bos op dit vlak te bieden heeft (figuur 2). Bosbeheerders weten vaak wel wat historische elementen of patronen te liggen in hun bos, maar ze hebben vaak geen totaaloverzicht. Bovendien kennen ze vaak niet de volledige

geschiedenis van het gebied en de achtergronden van de elementen. Beheerders realiseren zich ook niet altijd dat bepaalde elementen een historische achtergrond hebben. Om goede keuzes te kunnen maken voor de lange termijn visie en de vertaling hiervan naar concrete beheermaatregelen, is het van belang om, net als informatie over de andere functies van het bos, ook de geschiedenis van het bosgebied en het historisch erfgoed in het bosgebied goed in beeld te hebben. Het is belangrijk hierbij een brede benadering te kiezen, d.w.z. het inventariseren van elementen uit alle tijdlagen en van alle typen, zodat naast archeologische elementen (grafheuvels, urnenvelden e.d.) ook relictten van de aanleg en het beheer van bossen in de afgelopen eeuwen (hakhout, bezandingsgreppels, wildwallen e.d.) en andere sporen van menselijk gebruik of het grondgebruik voordat het bos werd (leemkuilen, schaapsdobben e.d.) in kaart worden gebracht. Ook is het interessant om toponiemen, legenden, oral history e.d. vast te leggen. Er zijn talloze informatiebronnen en methoden voor zo'n inventarisatie. Door de bestudering van historische kaarten (bijv. www.watwaswaar.nl), het lezen van de boeken over de historie van de streek en het interviewen van lokale deskundigen en heemkundeverenigingen, kan in een korte tijd veel informatie verkregen worden over de geschiedenis van het gebied en het aanwezige

Figuur 1: Schematische weergave van 'goed bosbeheer'

erfgoed. Als eenmaal een globaal beeld is verkregen van de geschiedenis is het verstandig om een veldinventarisatie uit te voeren. Probos heeft voor haar inventarisatiewerk van historisch erfgoed in bossen een software applicatie ontwikkeld voor een veldcomputer. Er wordt binnenkort bekeken of dit ook beschikbaar kan worden gemaakt voor anderen.

Voor een beheerder die regelmatig in zijn bos is, en attent is op historische elementen, is het goed mogelijk zelf te inventariseren. Het is bij het inventariseren lang niet altijd nodig om een uitgebreide kennis te hebben van historische elementen. Elementen kunnen bijvoorbeeld heel goed op visuele kenmerken worden geïnventariseerd, zonder dat er meteen een naam aan wordt gehangen. Een beheerder kan eenvoudig in kaart brengen op welke plekken in zijn bos zich wallen, kuilen, greppels, heuvels of markante bomen bevinden. Later kan met nader onderzoek, eventueel met behulp van deskundigen, worden getracht deze elementen op naam te brengen, zodat bijvoorbeeld bij greppels

duidelijk wordt of het gaat om rabatten, kielspitten of bezandingsgreppels.

Als er meer informatie over de geschiedenis en/of de historische elementen nodig is, dan liggen er nog mogelijkheden om (lucht)foto's te bestuderen en de archieven in te duiken. Dat laatste kost vaak heel veel tijd. Probos heeft dat tot dusverre alleen gedaan bij zeer belangrijk geachte (bijvoorbeeld markante of zeldzame) elementen.

Het is van groot belang om gebiedskennis vast te leggen voor toekomstige generaties (bosbeheerders). De gebiedskennis zit te vaak alleen in het hoofd van de huidige bosbeheerder, waarvan onherroepelijk te veel verloren gaat tijdens de overdracht naar een volgende beheerder. Het is verstandig om de gegevens zowel digitaal (GIS) als op kaart met bijbehorende beschrijvende rapporten en beeldmateriaal vast te leggen. Wanneer historische elementen verwerkt zijn in een GIS-systeem, kunnen zij (net als bij bijvoorbeeld horstbomen of dassenburchten) beter worden beschermd tegen beschadiging tijdens oogstwerkzaamheden. De aannemer kan dan in zijn harvester op zijn GPS zien waar zich waardevolle historische elementen bevinden.

Figuur 2: Schematische weergave van het werken aan cultuurhistorie in het bosbeheer

Cultuurhistorie in de lange termijn visie

Cultuurhistorie moet worden verankerd in de lange termijn visie voor het betreffende bosgebied. Hoeveel waarde wordt gehecht aan cultuurhistorie en hoe moet dit in het beheer tot uitdrukking komen? Hierbij zal cultuurhistorie in het perspectief van andere bosfuncties geplaatst moeten worden. Een goed voorbeeld om dit te illustreren is de functie en het beheer van lanen binnen het bosgebied. Wanneer lanen met name een cultuurhistorische functie hebben en worden beschouwd als belangrijke drager van historisch erfgoed in het bos, betekent dit dat bij het aftakelen van een laan (en daarmee het verliezen van het laankarakter) er eerder wordt gekozen voor laanherstel door de laan te kappen en te vervangen door jonge aanplant. Wanneer daarentegen lanen een belangrijke ecologische functie toebedeeld krijgen, bijvoorbeeld als verblijfplaats voor vleermuizen en boommarters, zal de neiging groot zijn om de aftakelende bomen te laten staan en het verlies van het laankarakter te accepteren.

Vakkennis

Er zijn weinig boeken geschreven over het beheer van cultuurhistorie in bossen. Naast 'Historische bouselementen' is ook het boek 'Handboek Cultuurhistorisch beheer' van Landschapsbeheer Nederland relevant. Verder zijn er talloze boeken die ingaan op de geschiedenis van het Nederlandse bos, zowel algemeen als van bepaalde bosgebieden, en oude boeken die de praktijk van de Nederlandse bosbouw in die tijd beschrijven. Relevante informatie is dus erg versnipperd en niet altijd gemakkelijk toegankelijk. Daarom heeft Probos besloten om deze kennis breder

toegankelijk te maken door op 1 april 2010 een nieuwe website te presenteren: www.boshistorie.nl. Naast boeken over (regionale) boshistorie en oude bosbouwboeken, staan er bijvoorbeeld ook overzichten op van films en posters. Het is de bedoeling om deze website uit te bouwen tot een soort portal voor boshistorische kennis. Zo wordt er momenteel gewerkt om boeken, die worden vermeld op deze website te gaan digitaliseren. Ook worden er voorbeeldprojecten op het gebied van boshistorie op beschreven met als doel om mensen te inspireren, motiveren en informeren.

Beheer van historische boselementen en patronen

De ervaring leert dat er vaak tientallen historische elementen en patronen in bestudeerde bosgebieden liggen. Het is belangrijk te beseffen dat het niet altijd realistisch is alles te behouden. Een bos is immers geen openluchtmuseum, maar een levend ecosysteem met menselijke invloeden. Er zal dus een keuze gemaakt moeten worden welke wel bewaard blijft en welke geen aandacht krijgt en eventueel zelfs langzaam mag verdwijnen. Er is nog geen waarderingsskader beschikbaar voor historische boselementen, maar bij de keuze spelen factoren als betaalbaarheid, zeldzaamheid, gaafheid, zichtbaarheid e.d. een rol. Bij de planvorming is het verstandig om de cultuurhistorie in onderlinge samenhang te benaderen, dus niet ad-hoc her en der historische elementen opknappen, maar werken vanuit een integrale visie, bijvoorbeeld door te kiezen voor een bepaalde tijdlaag of juist door een dwarsdoorsnede van de verschillende tijdlagen te nemen. Als eenmaal is bepaald welke elementen behouden moeten blijven, moet een

beheerstrategie gekozen worden. Elk element heeft uiteindelijk beheer nodig, omdat ze allemaal onderhevig zijn aan 'erosie'. Dit kan op een actieve manier gebeuren, waarbij geïnvesteerd wordt in het behoud of op een passieve manier door uitsluitend negatieve invloeden te voorkomen. Voorbeelden van deze laatste strategie zijn bijvoorbeeld het aanwijzen van één plek waar een boswal mag worden bereiden tijdens de houtoogst of het uitslepen in de richting van bezandingsgreppels. Een andere strategie is restauratie, waarbij de (of een) oorspronkelijke staat wordt herschapen. Bij accentuering wordt het element weer beleefbaar gemaakt door het zichtbaar te maken. Denk hierbij bijvoorbeeld aan het verwijderen van bomen en struiken die het zicht ontnemen. De laatste strategie is reconstructie. Dat is het herschapen van een element waarvan nu niets meer te zien is, maar waarvan we weten dat het er ooit geweest is.

Aan de slag

Veel bosbeheerders hebben interesse voor cultuurhistorie. De eerste uitdaging waar bosbeheerders voor staan is om de gebiedsgeschiedenis en het historisch erfgoed van het gebied in kaart te brengen en cultuurhistorie een plek te geven in de lange termijn visie. Dit is een uitdaging waar Probos graag zijn steentje aan wil bijdragen, bijvoorbeeld door opgedane kennis over te dragen. Dit artikel zal dan ook zeker een vervolg krijgen.

Patrick Jansen
Mark van Benthem
Martijn Boosten

Dansende bomen en oude bossen: 'Cultuurhistorie en bosbeheer op de Veluwe'

Op 1 april 2010 organiseren de provincie Gelderland en Stichting Probos het symposium 'Dansende bomen en oude bossen: cultuurhistorie en bosbeheer op de Veluwe' in de prachtige bossen van Kroondomein het Loo rondom Hoog Soeren. Met dit symposium willen provincie Gelderland en Probos de nieuwe inzichten en inspirerende voorbeelden van het inventariseren, interpreteren en beheren van cultuurhistorische elementen in bossen voor het voetlicht brengen. In de ochtend verzorgen verschillende, deels internationale, sprekers een inleiding. In de middag volgt een veldexcursie in groepen, waarin specifiek aandacht wordt geschonken aan het integreren van de cultuurhistorische- en ecologische (Natura 2000) functies in het praktische bosbeheer. Kijk voor meer informatie op www.probos.nl.

Veluwse bouseigenaren

De provincie Gelderland wil de rijke cultuurhistorie in de oude bossen van de Veluwe voor het voetlicht brengen. Dit doet zij door het stimuleren van uitvoeringsprojecten, waarbij historische elementen of structuren in het bos worden behouden, geaccentueerd, gerestaureerd of gereconstrueerd, of waarbij op een andere wijze de historie van het bosgebied tastbaar en beleefbaar wordt gemaakt. Veluwse bouseigenaren en bosbeheerders kunnen in aanmerking komen voor een financiële bijdrage vanuit de provincie om dergelijke uitvoeringsprojecten te realiseren. Details zijn te vinden op: www.probos.nl/oudebossenveluwe.